

ГАЛИЧ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ: ВИБРАНІ АСПЕКТИ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ ПРОВІНЦІЙНОГО МІСТА В УМОВАХ НАЦИСТСЬКОГО ОКУПАЦІЙНОГО РЕЖИМУ

У статті проаналізовано умови матеріально-побутового життя населення Галича в 1941–1944 рр. Прослідковується вплив нацистської окупаційної політики на зміни економічного та соціального характеру. Особливу увагу звернуто на діяльність Польського Комітету опіки, його роботу у сфері охорони здоров'я і соціального забезпечення.

Ключові слова: повсякдення, Галич, нацистський окупаційний режим, польські комітети, матеріально-побутове життя.

В сучасній історичній науці наростає зацікавлення до антропологічних студій, зокрема періоду Другої світової війни. Події останньої вже понад півсторіччя викликають сталий інтерес у науковців. Об'єктом їхнього дослідження виступали окремі аспекти військового та політичного життя. Проте війна — це не лише масштабні військові операції чи соціально-економічні негаразди, зумовлені впровадженням нового окупаційного режиму. Це перш за все зміни в матеріально-побутовому житті пересічних людей, трансформації в їхній свідомості, особливості їхнього сприйняття довколишньої дійсності. Зазначені аспекти впродовж тривалого часу залишалися поза увагою науковців. Тільки протягом кількох останніх десятиліть відбувається повернення людини в центр історії. Дослідження історії «з низу» стало одним з провідних напрямів вивчення минулого.

Тема, яку ми актуалізуємо, майже не розкрита в сучасній історіографії. Окремі її аспекти знайшли відображення на сторінках праць польських істориків Володимира Бонусяка (*Włodzimierz Bonusiak*)¹,

¹ Bonusiak W. Małopolska Wschodnia pod rządami Trzeciej Rzeszy / W. Bonusiak. — Rzeszów : Wyd-wo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1990. — 264 s.

Григорія Грицюка (*Grzegorz Hryciuk*)² і Григорія Мазура (*Grzegorz Mazur*)³. Українські ж дослідники якщо і займалися розробкою зазначеної проблематики, то робили акцент на висвітленні буденного життя населення великих міст, зокрема Львова. Повсякдення на провінції залишилося поза увагою. Цим і обумовлена актуальність нашої роботи.

Початок радянсько-німецької війни ознаменувався крахом попереднього мирного способу життя і спричинився до значних змін. Спробуймо з'ясувати, як же виглядало повсякдення пересічного мешканця вказаного регіону на прикладі Галича. Станом на початок Другої світової війни населений пункт був типовим провінційним містечком з порівняно незначною чисельністю населення, різного за своєю національною та соціальною структурою. За даними польських дослідників, тут проживало 4386 осіб, з яких українці й поляки становили по 30%, євреї – 20%⁴. Зрозуміло, що обставини повсякдення певною мірою визначалися належністю до національної спільноти чи соціальної групи.

Ми вважаємо за доцільне перш за все зупинитися на розгляді політики окупаційної влади у сфері управління. З початком радянсько-німецької війни Галич на деякий час (кінець червня – липень 1941 р.) потрапив під контроль угорських військ. Уже в перші тижні існування окупаційного режиму в місті, як і інших населених пунктах, було запроваджено військовий стан і створено комендатуру. Вся повнота влади перейшла до рук коменданта.

З початком війни серед жителів містечка поширювалося відчуття неминучих змін. Щоправда, ніхто не міг передбачити їхнього масштабу. Частина населення сподівалася, що й надалі збережеться уклад життя, який існував до того часу. Однак війна диктувала свої умови. Вже перші кроки нових владних структур розвіяли всі сподівання.

За обставин військового стану життя мешканців Галича суворо регламентувалося. Під страхом кари від населення вимагали здавати

² Hryciuk G. Polacy we Lwowie, 1939–1944. Życie codzienne / G. Hryciuk. – Warszawa, 2000. – 432 s.

³ Mazur G. Pokucie w latach Drugiej wojny światowej. Położenie ludności, polityka okupantów, działalność podziemia / G. Mazur. – Kraków : Nakładem Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1994. – 208 s.

⁴ Jastrzębski S. Ludobójstwo ludności polskiej przez OUN – UPA w województwie Stanisławowskim w latach 1939–1946 / S. Jastrzębski. – Warszawa : Wyd-wo Archidiecezji Warszawskiej, 2004. – S. 70.

зброю, радіоприймачі, забороняли зібрання, мітинги, виїзди та в'їзди без спеціальних перепусток. Було встановлено комендантську годину від 22.00 до 8.00 ранку, дотримання якої потребувало додаткової уваги і певною мірою ускладнювалося відсутністю годинників, з яких ручні, зокрема, вважалися предметом розкоші, і дозволити їх міг собі далеко не кожен. За порушення цього розпорядження карали кримінальною відповідальністю з імовірністю відправлення у концентраційний табір⁵. За таких обставин міщани, як правило, вважали за краще залишатися вдома, а на роботу прагнули дістатися якнайкоротшим шляхом. Ще один засіб безпеки, до якого вдавалися міські жителі, полягав у непоказному одязі.

Перехід влади від військової до цивільної адміністрації регламентував декрет 17 липня 1941 р., яким передбачалося включення Галичини на правах окремого дистрикту до складу Генеральної губернії (далі – ГГ). Певні зміни відбулися і в адміністративному поділі. Згідно з розпорядженням генерал-губернатора у Кракові про встановлення єдиних назв для територіально-адміністративних одиниць від 24 вересня 1941 р. дистрикт ділився на повітові староства (округи) та гмінні комісаріати (повіти). Галич став центром повітового староства. Повнота влади в самому місті перейшла до рук штаттгауптмана (міського старости)⁶.

Запровадження цивільної адміністрації в місті не припинило дії введених раніше розпоряджень, зокрема щодо потреби дотримуватися комендантської години та обмеження у пересуванні. Перехід з одного населеного пункту до другого вимагав наявності нових посвідчень особи. Такі документи радянського зразка з установленням німецького окупаційного режиму припинили дію. Від 1 січня 1942 р. ввійшло в дію розпорядження від 17 грудня 1941 р., яке зобов'язувало всіх громадян ГГ віком понад 15 років «легітимуватися на урядове визнання». За невиконання розпорядження передбачалося покарання⁷. Щороку посвідчення особи оновлювали. Крім того, кожен мешканець міста був змушений зареєструватися за місцем проживання. Надавати притулок особам, що не мали реєстрації, заборонялося.

⁵ Осторога! // Українське слово. – 1941. – 29 липня. – С. 4.

⁶ Распоряжение Генерал-губернаторства в Кракове об установлении единых наименований для территориально-административных единиц // Центральный державный историчный архив України у м. Львові (далі – ЦДІАЛ), Ф. 755: Архивное управление во Львовe (Staatsarchiv in Lemberg), оп. 1, спр. 18, арк. 1.

⁷ Примус легітимуватися // Калуський голос. – 1942. – 8 лютого. – С. 4.

Аналізуючи повсякдення населення Галича, значну увагу варто приділити матеріально-побутовому життю, умови якого визначалися особливостями політики окупаційної влади в соціально-економічній сфері. Суть останньої зводилася до збереження державного контролю над великою промисловістю. Однак, зважаючи на те, що Галич нагадував радше населений пункт сільського типу, в якому з «промислових об'єктів» були хіба закуочні, крамниці, ремісничі майстерні, перукарні і т. п., всі приватні заклади перейшли під контроль новоствореної Промислової палати, яка видавала так звані карти — дозвіл на підприємницьку діяльність⁸.

Рівень матеріально-побутового життя пересічного мешканця Галича визначався розмірами його заробітної плати. Починаючи з 12 липня 1941 р., з огляду на воєнний час і, як наслідок, брак робочої сили постановами тимчасової управи в місті впроваджували обов'язок примусової праці всіх громадян. Він поширювався на населення працездатного віку — чоловіків від 18 до 50 та жінок від 18 до 40 років життя. Звільнялися від примусової праці хворі й непрацездатні; вагітні жінки (від п'ятого місяця) і ті, що годували немовлят; власники крамниць і засобів виробництва, котрі зареєструвалися у міському фінансовому відділі. За виконанням цієї постанови здійснювала контроль міська міліція⁹.

Відбулися зміни в правилах трудової дисципліни. Суворішою стала система найму. Німецьке законодавство не тільки примусово зобов'язувало населення до праці, а й забороняло змінювати її місце. 1 січня 1942 р. в Галичі, як і інших містах, вступило в дію розпорядження генерал-губернатора, за яким заборонялося приймати на роботу працівника без дозволу так званого уряду праці¹⁰. Біржі праці мали право скеровувати кожного мешканця Галичини в будь-яке місце праці без згоди на це як самого робітника, так і його попереднього роботодавця¹¹. Що ж до умов праці, то в установах на території міста було впро-

⁸ Распоряжение Губернатора дистрикта Галичина о порядке открытия предприятий частными лицами // ЦДІАЛ, ф. 755: Архивное управление во Львове, оп. 1, спр. 359, арк.1–3.

⁹ Обов'язковий час і час праці в установах // Самостійна Україна. — 1941. — 12 липня. — С. 4.

¹⁰ Обмеження зміни місця праці // Воля Покуття. — 1942. — 18 січня. — С. 6.

¹¹ Łuczak Cz. Polityka ekonomiczna Trzeciej Rzeszy w latach drugiej wojny światowej / Cz. Łuczak. — Poznań : Wyd-wo Poznańskie, 1982. — S. 443.

ваджено восьмигодинний робочий день з 8-ї до 16-ї год. Вихідними визначалися неділі та християнські релігійні свята. Однак не існувало чітко встановленого трудового тижня, оскільки свою роботу часто треба було виконувати навіть у неділю¹². Також варто зазначити, що відбувся перехід на так званий літній (німецький) час — на одну годину вперед порівняно із середньоєвропейським¹³.

Окупаційна політика позначилася і на розмірі заробітної плати. Максимальна зарплата для чоловіків становила 700 зл. на місяць, для жінок — 630 зл. (на 10 % менше). Мінімальна — відповідно 127,5 зл. та 114,75 зл.¹⁴. Зрозуміло, що рівень зарплат залежав від роду занять. На сторінках газети «Українське слово» подано спогади вчителя, який розповідав, що отримував щодня 10 крб (2 польські зл.)¹⁵. Працівники залізниці залежно від виду роботи мали від 150 зл. до 250 зл.¹⁶. У той же час зарплати працівників міського комітету опіки становили від 150 до 350 зл.¹⁷. Однак не всі робітники отримували таку зарплату. Іноді платнею за виконане були мізерні суми або й просто харчі.

Не краща була ситуація з пенсіями та соцвплатами. У звіті спеціальної делегатури Головної ради опіки (ГРО) в дистрикті «Галичина» за січень 1942 р. зазначалося, що «[...] пенсіонери не отримують пенсій [...]»¹⁸. Як бачимо, реально ситуація з виплатами за віком була складна, хоча «Розпорядок про допомогу для емеритів (пенсіонерів)»

¹² Распоряжение Губернаторства дистрикта Галичина о введении рабочего времени в субботние вечера и воскресные дни и установление ночного дежурства в отделе «Внутреннее управление» // ЦДІАЛ, ф. 755: Архивное управление во Львове, оп. 1, спр. 369, арк. 1.

¹³ Обов'язковий час і час праці в установах // Самостійна Україна. — 1941. — 12 липня. — С. 4.

¹⁴ Bonusiak W. Małopolska Wschodnia pod rządami Trzeciej Rzeszy / W. Bonusiak. — Rzeszów : Wyd-wo Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie, 1990. — S. 87–89.

¹⁵ Голос читача // Українське слово. — 1941. — 29 липня. — С. 3.

¹⁶ Miesięczne budżety administracyjne Pol. K. O. Stanisławów (Okręg Galicja) i korespondencja w sprawach budżetowych // Archiwum Akt Nowych, zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 1118, k. 654, 806.

¹⁷ Wnioski rodzin, których żywicieli znajdują się na robotach w Niemczech o udzielenie zasiłku. Powiat Pol. K. O. Stanisławów. Okręg Galicja // Archiwum Akt Nowych (далі — AAN), zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 626, K. 2.

¹⁸ Dr. Teszner Doradca Dystryktu Galicja. Korespondencja, głównie z Pełnomocnikiem i Delegatem R. G. O. na Okręg Galicja, sprawozdania i notatki, dotyczące działalności R. G. O. na tym terenie, interwencje i prośby w sprawach osób // AAN, zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 77, K. 59.

ввели в дію ще 25 листопада 1941 р. Відповідно до нього передбачалася виплата пенсій і за попередні місяці, починаючи від 1 серпня 1941 р. Розміри їх визначалися залежно від допомоги, яку пенсіонер отримував раніше. При цьому передбачалося, що найменша допомога може становити 60 зл., а найбільша – 200 зл.¹⁹.

Окрім пенсій, передбачалося надання соціальної допомоги для дітей та інвалідів. Справами останніх завідувало спеціальне бюро, яке здійснювало їх реєстрацію²⁰. Грошові допомоги виплачували також у зв'язку зі смертю когось із членів сім'ї або тим, чиї родичі перебували на роботі в Німеччині. Масового характеру набули подання на отримання виплат від членів родин тих, хто працював у Німеччині. В анкеті, яку відправляли до ГРО, зазначали кількість членів сім'ї, розмір доходу, податок, який сплачували, та наголошували на нестачі коштів для життя. Як правило, допомогу отримували багатодітні родини в разі перебування на роботі батька або люди літнього віку, чиї діти виїхали до Німеччини²¹.

Зрозуміло, що при середній зарплаті 250–300 зл. і максимальній пенсії 200 зл. умови життя населення були не найкращі, оскільки за тогочасних цін такі доходи прирікали мешканців на напівголодне існування. Німецька торговельна політика мала свою специфіку. Вона зводилася до регулювання цінової ситуації та впровадження карткової системи. Зокрема передбачалося встановлення максимально допустимих цін на сільськогосподарські товари. Вони були нижчі, ніж у Рейху й інших дистриктах ГГ. Це давало німцям можливість масово скуповувати дешеві продукти харчування. Вже у вересні 1941 р. було встановлено максимально допустимі ціни на зернові й овочі. Для полегшення регулювання цінової ситуації потребою стало вивішення на «[...] видному місці таблиці з цінами в німецькій та українській мові. Ціни подати в німецьких марках та фениках [...] Це саме обов'язувало тих, які продавали товари на ринках, вулицях та площах»²².

¹⁹ Розпорядок про допомоги для емеритів // Воля Покуття. – 1942. – 7 січня. – С. 4.

²⁰ Листування з повітовими старостами про призначення пенсій по старості // Державний архів Івано-Франківської області (далі – ДАІФО), ф. Р–36, оп. 1, спр. 9, арк. 131.

²¹ Wnioski rodzin, których żywiciele znajdują się na robotach w Niemczech o udzielone zasiłku. Powiat Pol. K. O. Stanisławów. Okręg Galicja // AAN, zesp. 125 : Rada Główna Opiekuncza, sygn. 626, k. 27.

²² Зарядження про правні приписи щодо цін для рогатинського Округа // Рогатинське слово. – 1941. – 13 вересня. – С. 1.

Урядове регулювання цін виявилось дієвим на порівняно короткий період. Ситуація кардинально змінилася на початку 1942 р., коли вони почали швидко зростати. Місцеві газети писали, що коли не буде покладено край таким «[...] фантастичним цінам на сільськогосподарські продукти [...], то місячна зарплата міського працівника буде дорівнювати кільком літрам молока»²³. Такий стан речей пояснювався існуванням нелегальної торгівлі, функціонуванням так званого чорного ринку. Він диктував власні ціни, відмінні від урядових. До його появи спричинилася відсутність балансу між пропозицією та попитом. Останній переважав уже з перших днів війни. Потреба щось придбати існувала, але реально купити не було чого. За таких обставин придбати щось можна було лише на чорному ринку. Крім того, власники продуктів харчування прагнули збути свій товар за значно вищими цінами, аніж це їм пропонувала влада.

Для полегшення здійснення операцій купівлі – продажу потрібно було ввести спільну грошову одиницю. Вже на початку липня набуло чинності урядове оголошення про обов'язкову обігову монету і її курс. Відповідно до нього в грошовому обігу і далі залишався карбованець. Крім нього, дозволялося введення в обіг також угорських пенгів (за курсом 6 крб) і німецьких марок (за курсом 10 крб)²⁴. Газета «Самостійна Україна» від 12 липня 1941 р. повідомляла: «Всі ці три валюти мають повну обігову силу і продавець мусить їх приймати [...] Не вільно відмовляти прийняття однієї з цих монет [...]»²⁵. Іншу грошову одиницю заборонялося пускати в обіг.

Дальші зміни у фінансовому законодавстві сталися 8 вересня 1941 р. Вони передбачали, що з цього дня «[...] входить попри те вже й золотий як повновартий платничий середник [...] Виміна советсько-російських банкнотів відбувається щойно від 15 вересня. До того часу є вони ще законним платничим середником і мусять бути приймані всіма». Починаючи з 27 вересня, карбованець втрачав свою вартість, однак в обігу до 1 листопада залишалися радянські дрібні гроші. Монети номіналом 1 і 2 копійки мали відповідно вартість 1 і 2 сотиків (грошів). Передбачалося суворе покарання за використання

²³ За тверді ціни // Українське слово. – 1941. – 29 липня. – С. 1–2.

²⁴ Оголошення // Українське слово. – 1941. – 24 липня. – С. 4.

²⁵ Платничий обіг у Станиславівській області // Самостійна Україна. – 1941. – 12 липня. – С. 4.

банкнот колишнього польського банку²⁶. Вартість щойно впровадженого золотого відносно німецької марки визначалася як 2 до 1²⁷. Обмін грошових одиниць здійснювався у банківських установах. Мешканці Галича могли виміняти гроші найближче у Станиславові²⁸.

Політика німецьких окупаційних структур ускладнила продовольче забезпечення, особливо після введення карткової системи. У Галичині до видачі карт приступили в серпні 1941 р.²⁹ З цього приводу одна з місцевих газет повідомляла: «[...] Деякі райони області (Станиславівської) вже впорядкували в себе торговельну ділянку, списали все населення, обмежили запаси товарів, призначили окремі крамниці і почали продаж товарів на картки (Коломия, Надвірна, Галич)»³⁰. Відповідно до карткової системи населення поділялося на кілька категорій, кожна з яких отримувала визначену кількість продуктів харчування, яких, як правило, не вистачало. Так, станом на серпень 1941 р. пересічний громадянин отримував щодня півлітри молока, 2 кг хліба та 200 г м'яса щотижня, 200 г жиру (масла, смальцю, олії) і 400 г цукру раз на місяць тощо³¹. Ще більше ситуація загострилася наступного року, коли на карти можна було отримати тільки хліб, м'ясо, борошно і цукор³².

Дуже важкою для населення виявилася зима 1941–1942 рр., оскільки воно залишилося без засобів існування: грошей, опалення, їжі. Катастрофічно не вистачало продуктів харчування. Проблеми із працевлаштуванням спонукали мешканців міст до розпродажу майна. Однак навіть це не врятувало ситуації, оскільки панував дефіцит товарів на ринку. За таких умов значно зросла чисельність осіб, які зверталися по допомогу до закладів суспільної опіки, репрезентованих у Галичі структурними підрозділами Українського центрального комітету (УЦК) та Головної ради опіки (ГРО) з центром у Кракові.

Делегатура ГРО в Галичі була порівняно незначна, оскільки складалася всього з двох осіб — М. Шипули і С. Черкавського та підпо-

²⁶ Чому золота валюта // Воля Покуття. – 1941. – 28 вересня. – С. 1.

²⁷ Wnioski na zainkasowanie dokumentów inkasowych – walory zagraniczne // AAN, zesp. 589 : Bank Emisyjny w Polsce. Oddział Stanisławów, sygn. 1, k. 68.

²⁸ Вістки з Галичини // Краківські вісті. – 1941. – 21 вересня. – № 38. – С. 8.

²⁹ Нові розпорядки // Краківські вісті. – 1941. – 21 серпня. – № 183. – С. 2.

³⁰ Станиславів відстає // Українське слово. – 1941. – 29 липня. – № 4. – С. 2.

³¹ Нові розпорядки // Краківські вісті. – 1941. – 21 серпня. – № 183. – С. 2.

³² Sprawozdania Pol. K. O. Stanisławów (Okręg Galacja) z lustracji delegatur, inne sprawozdania i korespondencja // Archiwum Akt Nowych, zesp. 125 : Rada Główna Opiekuncza, sygn. 700, k. 44.

рядковувалася безпосередньо Комітетові опіки у Станиславові³³. Що ж стосується організаційної схеми новостворених комітетів опіки, то в їхній структурі виділялося кілька відділів: адміністративний, фінансовий, організаційно-інспекторський, допомоги населенню, господарський, санітарний, правний³⁴. Загалом робота комітетів протягом усього періоду їх існування передбачала такі напрями діяльності: організацію харчування для дітей, молоді та дорослих шляхом формування спеціальних польових кухонь, утримання будинків для сиріт і людей похилого віку, надання населенню матеріальної та медичної допомоги, грошові виплати, надсилання пакетів в'язням, допомогу при працевлаштуванні тощо.

Делегатура в Галичі не розгорнула широкої діяльності, займаючись лише розподілом одягу й отриманої від комітету у Станиславові матеріальної допомоги. Її опіка поширювалася на дітей, інвалідів, людей похилого віку, а також представників польської інтелігенції, чиє матеріальне становище через безробіття було досить важке. Загалом її харитативна діяльність охопила 90 сімей загальною кількістю 275 осіб. Фінансову допомогу в розмірі 60 зл. отримували 26 родин. Допомогу продуктами харчування надано 16-ти сім'ям. Планувалося відкрити польову кухню. Закритих закладів опіки в Галичі не було³⁵.

Одним зі складників матеріально-побутового життя населення Галича, звичайно, було питання помешкання. Від початку війни житлові умови значно погіршилися. Запроваджене німцями право конфіскації давало їм можливість привласнювати чужі речі. Бути багатим було небезпечно. Жителі міста спеціально змінювали інтер'єр своїх помешкань, ховаючи всі дорогі речі. Тепло і світло вважалися розкішшю, оскільки використання їх вимагало наявності певних грошових ресурсів. За умов мізерної зарплатні не вистачало коштів для сплати комунальних послуг. Ба більше, німці дедалі частіше вводили обмеження

³³ Zestawienia delegator w okręgu Galicja. 1943 // AAN, zesp. 125 : Rada Główna Opiekuncza, sygn. 328, k. 80.

³⁴ Схема структурного деления Львовского Комитета. Список районных комитетов. Списки сотрудников // Державний архів Львівської області, ф. Р-40 : Польский окружной комитет попечительства во Львове, 1941–1944, оп. 1, спр. 1, арк. 21–22.

³⁵ Sprawozdania Pol. K. O. Stanisławów (Okręg Galacja) z lustracji delegatur, inne sprawozdania i korespondancja // AAN, zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 700, k. 38 – 42.

на використання електрики та газу. Це було пов'язано з недостатньою потужністю електростанцій Галичини (частину з них було виведено з дії під час відступу радянських військ) і пріоритетним використанням їхньої енергії у важкій промисловості (працювала на потреби фронту). Німецькі владні структури запровадили обмеження у використанні електроенергії, яку спочатку взагалі вимикали, а згодом відновлювали у визначений час³⁶. Із цих причин пересічні містяни освітлювали оселі свічками, довгими дерев'яними скіпками та газовими каганцями³⁷.

Дуже актуальним видом транспорту в цей час вважався гужовий. Підводи курсували вулицями міста відповідно до розпорядження окружного старости й отримували за це платню. Так, однокінка за день отримувала від 9 до 12 зл., паровиця – від 15 до 18 зл. Наголошувалося на тому, що плата є обов'язковою та мусить здійснюватися тільки в грошовому еквіваленті³⁸.

Своєрідним транспортним засобом був велосипед. Відповідно до розпоряджень міських управ усі власники велосипедів змушені були їх зареєструвати в управі міста до 10–20 листопада 1941 р. й отримати спеціальний номер. Однак велосипеди теж вважалися розкішшю.

На території галицьких міст діяли спеціальні правила дорожнього руху. 25 листопада 1941 р. було введено в дію «Тимчасове розпорядження про порядок руху в окрузі». Відповідно до нього підводи мали їздити тільки правим боком. Рух лівим було заборонено. Недопустимими були зупинки на середині дороги. Для цього слід було від'їхати якомога далі вправо. Вночі й при густій мряці на всіх підводах між задніми колесами потрібно було вивісити ліхтар. Велосипедисти мали рухатися тільки один за одним. Їхати поряд заборонялося³⁹. Пішоходи могли ходити тільки узбіччям, а в разі його відсутності – правим боком дороги⁴⁰. За порушення цих пра-

³⁶ Szybalski W. Wspomnienia ze Lwowa w czasie wojny i w czasie okupacji sowieckiej i niemieckiej [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://home.comcast.net/~julsta/czwojny.htm>.

³⁷ Беркгоф К. Жнива розпачу. Життя і смерть в Україні під нацистською владою / К. Беркгоф / [пер. з англ. Т. Цимбал]. – К., 2011. – С. 150.

³⁸ Розпорядок про ціни за підводи (форшпани) // Воля Покуття. – 1941. – 30 листопада. – С. 8.

³⁹ Тимчасове зарядження про порядок дорожнього руху в окрузі // Воля Покуття. – 1941. – 30 листопада. – С. 8.

⁴⁰ Хроніка // Калуський голос. – 1941. – 21 грудня. – С. 4.

вил карали штрафом у розмірі спочатку 20 зл., а з кожним наступним разом – 50 зл.⁴¹.

Відновився залізничний рух. Із приходом окупаційної влади становище на залізниці дещо змінилося. Новий Розпорядок про адміністрацію залізниць передбачав передання Галицької залізниці так званій Східній⁴². До кінця 1941 р. залізничний рух був обмежений. Скористатися поїздом можна було лише за наявності перепустки. Станом на 20 вересня 1941 р. газета «Рогатинське слово» повідомляла, що залізничні перепустки для приватних потреб поки що не видають⁴³. Залізницями могли користуватися тільки військовики, високі державні урядовці та працівники військових і залізничних установ⁴⁴. Передбачалося суворе покарання тих, хто без дозволу намагатиметься їхати поїздом. У разі спротиву члени залізничної сторожі мали право застосувати зброю⁴⁵.

Ми вважаємо за потрібне зосередитися на короткому аналізі становища поштових відділень у Галичині. 20 липня 1941 р. на терені дистрикту почала працювати Німецька східна пошта. Її на території ГГ було створено ще 31 жовтня 1939 р. відповідно до «Декрету про адміністрацію пошт і телеграфів». Керівниками поштових установ були тільки німці, однак працювали на них і представники інших національностей. Українці та поляки теж часто влаштовувалися на таку роботу, оскільки вона давала можливість вберегтися від примусової депортації до Німеччини⁴⁶. 20 серпня 1941 р. в «*Krakower Zeitung*» з'явилося повідомлення, що на терені Галичини Німецька східна пошта відкрила 14 поштових урядів і 18 поштових станиць. Найближчі до Галича поштові відділення розташовувалися у Станиславові й Рогатині⁴⁷.

⁴¹ Тимчасове зарядження про порядок дорогового руху в окрузі // Воля Покуття. – 1941. – 30 листопада. – С. 8.

⁴² Правні взаємини управи для Галичини // Рогатинське слово. – 1941. – 16 серпня. – С. 4.

⁴³ Залізничні перепустки // Рогатинське слово. – 1941. – 20 вересня. – С. 3.

⁴⁴ Приказ главнокомандующего вооруженными силами Генерал-губернаторства об организации охраны поездов // ЦДІАЛ, ф. 755 : Архивное управление во Львове, оп. 1, спр. 762, арк. 1–2.

⁴⁵ Їзда поїздами // Рогатинське слово. – 1941. – 3 грудня. – С. 4.

⁴⁶ Lewandowski S. Pocztovcy i łącznościowcy w walce z okupantem hitlerowskim, 1939–1945 / S. Lewandowski, S. Matusak. – Siedlce : IH WSRP, 1996. – S. 30.

⁴⁷ Організація пошти в Галичині // Краківські вісті. – 1941. – 21 серпня. – №183. – С. 2.

У перші місяці окупації поштова й телеграфна служба були доступні тільки для військової влади та урядовців⁴⁸. Станом на жовтень 1941 р. поштою могли користуватися всі громадяни німецької національності. Від інших вона не приймала посилок⁴⁹. Однак уже в грудні 1941 р. газета «Калуський голос» повідомляла про дозвіл на листування і пересилку на теренах ГГ, а також до інших європейських країн⁵⁰.

Складними були санітарно-гігієнічні умови життя населення. Звичним явищем стали інфекційні захворювання. Важка ситуація склалася у 1942–1943 рр. через поширення плямистого тифу, який намагалися ліквідувати шляхом вакцинації населення⁵¹. Протягом зими 1942–1943 рр. люди хворіли краснухою. Обов'язковим стало проведення щеплень⁵². У лютому – березні 1943 р. в Галичі зафіксовано захворювання на черевний тиф⁵³, а з вересня 1942 р. – на туберкульоз⁵⁴. Досить поширеними хворобами були дифтерія і скарлатина.

Для Галича характерними були проблеми з медичним обслуговуванням. Не вистачало медичного персоналу. Зокрема, туберкульозний диспансер, що діяв у місті, мав лише одного лікаря⁵⁵, а відповідно до офіційного реєстру акушерок станом на 1942 р. тут працювала тільки одна особа – Д. Петрунела⁵⁶. Крім того, звичним явищем був дефіцит

⁴⁸ Правні взаємини управи для Галичини // Рогатинське слово. – 1941. – 16 серпня. – С. 4.

⁴⁹ Німецька пошта на східних землях // Рогатинське слово. – 1941. – 25 жовтня. – С. 3.

⁵⁰ Інформації з пошти // Калуський голос. – 1941. – 21 грудня. – С. 4.

⁵¹ Korespondencja w sprawach organizacyjnych Pol. K. O. Stanisławów – Okręg Galicja // Archiwum Akt Nowych, zesp. 125 : Rada Główna Opiekuncza, sygn. 340, k. 60.

⁵² Miesięczne sprawozdania z działalności i protokoły z posiedzeń Pol. K. O. Stanisławów – Okręg Galicja // AAN, zesp. 125: Rada Główna Opiekuncza, sygn. 419, k. 198.

⁵³ Місячні звіти повітових лікарів Станіславського округу про боротьбу з черевним тифом // Державний архів Івано-Франківської обл., ф. Р – 36: Станіславське окружне староство дистрикту Галичина, оп. 1, спр. 24, арк. 23–25.

⁵⁴ Анкетні листи туберкульозних диспансерів Станіславського округу // Державний архів Івано-Франківської обл., ф. Р – 36: Станіславське окружне староство дистрикту Галичина, оп. 1, спр. 17, арк. 1.

⁵⁵ Там само. – арк. 5.

⁵⁶ Листування з окружними староствами з питань реєстрації і обліку акушерок на території Станіславського округу // Державний архів Івано-Франківської обл., ф. Р – 57: Станіславська міжокружна каса соціального забезпечення, оп. 1, спр. 106, арк. 27.

медикаментів та обладнання. Загалом система охорони здоров'я виглядала зруйнованою: закрилися лікарні, поліклініки й амбулаторії. Як наслідок серед людей поширювалися епідемії, зростала смертність.

Отже, у період нацистської окупації повсякденне життя населення Галича змінилося далеко не на краще, що зумовлювалося особливостями політики офіційних владних структур у соціально-економічній сфері. Карткова система та численні обмеження в галузі торгівлі призвели до ускладнення продовольчої ситуації і наростання голоду. Ситуація погіршилася у житловому забезпеченні, де далася взнаки низка проблем, зокрема згубне для населення право конфіскації та різка зміна внутрішнього інтер'єру житлових приміщень. Через військові дії занепадав санітарно-гігієнічний стан міста. Певних руйнацій зазнала система комунікацій, а залізничний транспорт і велосипеди залишалися великою розкішшю.

Mariana Mosorko (Ivano-Frankivsk, Ukraine).

Halych in the Second World War: some aspects of the daily life of a provincial town in the terms of the Nazi occupation regime

The article analyzes the conditions of financial and daily life of the Halych population during 1941–1944. The influence of Nazi occupation policy on changes in economic and social life is determined. Particular attention is paid to the activities of the Polish Committee of Care, its work in health and social care system.

Key words: *Halych, Nazi occupation policy, financial and daily life.*